

տուժիւններու արդիւնքը: Տեսանք հոն թէ այլ եւս տարակուսական չէ, որ այժմեան հայերէն Աւետարանները իրենց ներկայ վիճակին մէջ կառուցուած են յունարէն ի վրայ: Աւետարանի նախնական ասորական թարգմանութեան վարկածը օրէ օր կը կորսնցնէ իւր ուժը: Բայց այնպէս չէ կարելի անդիտանալ, որ հայերէն Աւետարանները կարեւոր ասորական հետքեր կը ցուցնեն — ասորարանութիւններ, որոնք թէեւ մասամբ նոյնակերպ լեզուական արտայայտութիւններ են, սակայն յաճախ ընդունելի ընթացումներ կը մատնանշեն, որոնք նոյն են ասորի եւ հայ Աւետարաններու մէջ: Այս տեսակ ասորարանութիւններու ծագումը դեռ սպառնիչ մեկնութիւն մը չէ դրած: Ազգաբնակչոսի ու Փարպեցոց կոչումներէն բխեցուցած մեր եղբայրկացութիւնները նոր հնարաւորութիւններու առջեւ կը դնեն դժեգ:

Այժմեան հայերէն Աւետարաններէն յունական նկարագիրը կը մերժէ ասորերէն Աւետարաններէ թարգմանութիւն մը կամ անոնց գործածութիւնը հայերէն թարգմանութեան ժամանակ: Հայերէն Աւետարաններու մէջ յունական ընթացումները թիւրիմացութիւններու զոյուցութիւնը լուսազոյն փաստն է այս տեսակէտէ. թարգմանիչը եթէ օգնական ունենար ասորական Աւետարան մը՝ Ղուկ. Գ. 23 տեղիքի պէս անիմաստ խօսք պիտի չգրէր, ուր ասորին այնպէս պարզ է: Ասորարանութիւններու գոյութիւնը կ'ենթադրէ ասորական ազդեցութիւն մը թարգմանիչին վրայ, բայց այդ մասնական միայն կրնար ըլլալ: Համարաբար, որուն յանգեցանք մեր ուսումնասիրութեան ընթացքին, հատուածաբար կը ներկայացնէր Աւետարանները. ուրեմն այս տեսակէտէ կը գոհացնէ մեր պահանջը: Եւ եթէ ուզիք է J. Vogelsի տեսութիւնը, թէ ասորական Աւետարանները իրենց առանձնայատուկ նկարագիրը կը պարտին Համարաբար, այն ատեն այս հաւանականութիւնն աւելի թանձրացեալ կը դառնայ: Թէ ասորի եւ թէ հայ թարգմանութեան համար մերձեցման եզր կը մնայ Տատիանի գործը:

Տրամարանական այս պարզ ուղեգծով պիտի ընդունինք ուրեմն ի յառաջագունէ թէ այժմեան հայերէն Աւետարաններու ասորարանութիւնները կը բխեն Համարաբար, անցնելով առաջին թարգմանութեան բնագրէն: Դժբարաբար Տատիանի սոյն գործը իւր յարաբերակէս հարազատ զգեստի տակ

միայն հատակտորներով ծանօթ ըլլալով՝ այս կէտին չուրջ ուսումնասիրութիւն մը շատ մեծ արդիւնք մը չի յուսադրեր, երբ մանաւանդ դեռ կը պակսի հայերէն Աւետարաններու համեմատական հրատարակութիւն մը. բայց համոզուած ենք, որ երկուքին միջեւ մանրազնին համեմատութիւն մը պիտի հաստատէ մեր այս ենթադրութիւնը:

Պատահապէս անդրադարձանք նման քանի մը ընթերցումներու. Յովհ. ԺԱ. 9. ունի Զօհրայի բնագիրը. Ո՛չ երկուստան ժամ է յաւուր. թէեւ «աւուր» տարբերակն եւս կը յիշատակուի. վերջինս կը կրեն յունարէն ձեռագրերը իբր «չէ՞ որ օրը 12 ժամ ունի». մինչ առաջինը, որ յաճախազոյն է հայերէն ձեռագրերու մէջ, ունին Syriac եւ Պեշիտտո, բայց նախ Համարաբար. Եփրեմ կը յիշատակէ. Ո՛չ երկուստան ժամ է յաւուր. S 184: Դարձեալ ասորերէն Համարաբարը կը մտածեմ պատասխանատու Հին եւ Նոր Կտակարանի հայերէն թարգմանութեան տարօրինակ մէկ ընթերցումին, գոր իբր քիւրիմացութիւն ասորեւթիւն պէտք է նշանակեմ. Մատթ. Գ. 3. Ես. Խ. 3. ձայն բարբառոյ յանապատի. յոյնը՝ φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, որ կը նշանակէ՝ «պոռացողին ձայնը անապատին մէջ», ուրեմն ո՛չ թէ բառի կրկնութիւն, այլ ընդ. ներկ. յատկացուցիչին հետ յատկացեալ մը. ասորին ունի ԿճՁ Աճ, այսինքն՝ «ձայն մը որ կը կանչէ», կամ «կանչողին ձայնը», ըստ որում իբր ընդ. կամ սահմ. ներկ., հայը կարգացեր է՝ ԱճՁ Աճ, մէկ գրի փոփոխութեամբ, որ կը նշանակէ՝ ձայն բարբառոյ: Նոր Կտակարանէն Հինին անդրադարձող տեղիքներու հանդիպած ենք նաեւ այլուր գործքին ընթացքին: Տատիանի ազդեցութենէն թեթեւ հետքեր կը կրէ նաեւ Յովհ. Դ. սամարացի կնոջ պատմութեան մէջ. Զ բառացի յունարէնի համաձայն կ'ընթանայ, S շատ մերձ է իրեն, սողեր կան որ կէտ առ կէտ նոյն են, յատկանշական հայերէն նկարագրով՝ ինչպէս Դ. 26. Ես եմ, որ խօսիմս ընդ քեզ. S 131. աւելի կը շեշտուի այդ երբ յուն. տարբերիմաստ բառին դիմաց ընտրովի հայերէն ասութիւն մը կը դնէ. Դ. 18. πέντε γὰρ ἄνδρες ἕσχατες (Nestle), այսինքն՝ հինգ այր ունեցար. Պեշիտտո կը թարգմանէ. հինգ այր ամուսնացած են (ἄνδρες ἄγαμοι) քեզի հետ. մինչ Զ ունի S ետ՝ «Հինգ այր փոխեալ է քո»: Յովհ. Դ. 18. S 130: Նոյնպէս Դ. 20. Զ կը կարգայ. Եւ դուք աւէք քե

յերուսաղէմ եւեք է տեղի ուր արժան իցէ երկիր պաղանէլ: Նախադասութեան վերջին մասը յունարէնի վրայէն բառացի կ'երթայ, ու կը շեղի S. Էն. սակայն առաջին մասը կը համընթանայ անոր հետ, յատկանշական «եւեք» յաւելուածով, որ կը պակսի յունարէններուն (Nestle). Դուք աւէք եքէ յերուսաղէմ եւեք է տեղի երկրպագութեան. S 131: Այսպիսի համաձայնութիւններ կարելի է գտնել Զ. ի եւ S. ի միջեւ, մանաւանդ վարդապետական կտորներու մէջ, ուր նիւթի գծուարութիւնը պիտի մղէր թարգմանիչը կամ սրբագրիչը առաջին բնագրին հետ աւելի կամ քիչ քիչ փոփոխութեամբ վարուելու: Սակայն համեմատութեան ընթացքին պէտք չէ մոռնալ երբեք թէ Զօհրայի բնագիրը հիմնական երբեք թէ Զօհրայի բնագիրը հիմնական սրբագրութեամբ մը մաղուած է, ուր մանրիկ նշխարներ միայն թափանցած են, մինչ Համարաբարը արդէն բարեփոխուած առնուած էր առաջին թարգմանութեան մէջ, նուազ էր առաջին թարգմանութեան մէջ, ուստի Եփրեմէն քաղուած Համարաբարը կրկնապատիկ հեռու պիտի ըլլայ Զօհրայի բնագրէն:

Չ. Պ. ԵՍԱՊԱԼԵԱՆ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՄԱՐԳԻՆԵՆ ԵՒ ՄՈՎՍԵՍ ԽՈՐԵՆՑՅԻ

«Հանդ. Ս. մս.» 1936, էջ 1—21 ցոյց տուած էի, թէ Մովսէս Խորենացի ուղած է իւր «Ի Պարսից ատապէլաց յազազս Բիւրասպէայ Աժդահակայ» հատուածին մէջ Աժդահակի աւանդակէպը լուսարանել Մատղակ-Մաղակի աւանդակէպով:

Մաղակի երեւումը պատմութեան մէջ իր տարօրինակութեամբը շուտով մոռացութեան չմատնուեցաւ: Պարսիկ ժողովուրդը պատմեց որդոց որդի անոր մասին եւ կարմուռեցաւ յընթացս դարուց Մաղակի աւանդակէպը, որ յետոյ գրի ալ առնուեցաւ իրբեւ Մաղակ-համակ: Այս Մաղակ-համակի գոյութիւնը ծանօթ էր արար հեղինակներու, որոնք կը հաւատեն նաեւ թէ անոր միջին-պարսկերէն բնագիրը այլ եւ այլ անգամներ արարերէնի թարգմանուած ըլլայ: Պահանջներ արարերէնի թարգմանութիւնը եւ ոչ ալ անոր արարերէն թարգմանութիւնը եւ ոչ ալ անոր արարերէն թարգմանութիւնը յայտնուած է: Բայց հաւանական կ'երեւայ թէ նիդամ-էլ-մուլէ իւր Սիսաթ Բաւիէի

մէջ¹, զոր յօրինած է 1092/93ին, Մաղակ-համակի որ եւ է խմբագրութիւն մ'աչքի առաջ ունեցած ըլլայ:

Ուշագրաւ են Սիսաթ Թիւմաթէզի յառաջընթացութիւնները Մաղակի մասին. անոնք բաղմօք կը շեղին յոյն եւ ասորի, ինչպէս նաեւ արար հեղինակներու հաղորդած տեղեկութիւններէն. բայց ինչ ինչ կէտերու մէջ կը համաձայնին Մովսէս Խորենացոյ ի մասին Աժդահակ = Մաղակի պատմածներուն հետ:

1. Մ. Խորենացի կը գրէ, թէ «Սա ոչ յաջութեամբ քան թէ հարստութեամբ եւ ֆարտարութեամբ զցեղապետութիւն ազգին իւրոյ ունէր, հնազանդեալ Ներքովթայ: ... Այլ քանզի աստեղաբանութեամբ հօգր եղեալ՝ յօժարեցաւ ուսուցանել եւ զկատարեալ չարութիւնն»:

Սիսաթ Թիւմաթէզի համաձայն Մաղակի Բամդատի որդին մովպետան մովպետ էր Կաւատ թագաւորի օրով եւ «fort versé dans l'astrologie». նա կը տեսնէ աստղերու մէջ, թէ իր ժամանակին երեւան պիտի գայ մարդ մը, որ նոր կրօնի մը հիմնադիրը պիտի ըլլայ: Մաղակ իւր «ճարտարութեամբ», այսինքն հնարագիտութեամբ կը շահի Կաւատ թագաւորը: Կաւատ «lui fait faire un siège en or incrusté de pierreries et fait asseoir Mazdak, aux audiences, sur ce siège qui est bien plus élevé que le sien».

«Եւ հասարակաց զինցապս կամէր ցուցանել ամենեցուն. եւ ասէր. Ոչինչ իւր անանձին ունեք ունել պարս է, այլ հասարակաց»: Սիսաթ Թիւմաթէզ կը գրէ. «Mazdak prêche la mise en commun des biens, de sorte que tous soient égaux et que personne ne soit privé de subsistance. Puis il fait consentir Kawādh à la communauté des femmes. Le bas peuple surtout accepte avec empressement ces réformes» (p. 61).

«Եւ գիլ եւ գմուտ բարեկամացն որպէս ի տուրնցեան, նոյնպէս եւ ի գիշերի սահմանէր: Եւ այս է առաջին նորա ասացեալ անբարի բարեբարութիւնն»: Խորենացոյ այս

¹ Siasset Nameh, traité de gouvernement, texte persan éd. par Ch. Schefer, Paris 1891, էջ 166 եւ յետ. թարգմանութիւնն՝ Paris 1893, էջ 245 եւ յետ. Աչքի տակ ունիմ Arthur Christensenի Le règne du roi Kawādh I. et le communisme mazdakite. København 1925, էջ 60—70: Այս աշխատութեան մէջ ինքնավար ի մի հաւաքած է հեղինակը Մաղակի մասին յոյն, ասորի, պարսիկ եւ արար գրականութեան մէջ գտնուած ցիր եւ ցան տեղեկութիւններն եւ ենթարկած անոնք համեմատական ուսումնասիրութեան:

